

GOSPODARSKA I DRUŠTVENA POLITIKA FRANKLINA DELANA ROOSEVELTA DO DRUGOG SVJETSKOG RATA (1933.-1941.)

Razdoblje između 1929. i 1939. u Sjedinjenim Američkim Državama poznato je danas kao „Velika depresija“. To ime označava najveću gospodarsku krizu koja je obuhvatila ne samo SAD već i cijeli svijet. Uzroci krize mnogobrojni su, od špekulacija dionicama do nespremnosti tržišta za hiperprodukciju, nove tehnologije, novo potrošačko društvo i nove industrije. Ovaj rad bavit će se dvama mandatima predsjednika SAD-a Franklina Delana Roosevelta i njegovim nizom reformi koje su danas poznate kao New Deal. Iznijeti će se priroda reformi i njihov utjecaj na ekonomsku i društvenu situaciju. Slijedi ocjena uspješnosti Rooseveltovih reformi i njegove vladavine od 1933. do 1941.

Ključne riječi: *New Deal, Velika depresija, pad burze na Wall Streetu 1929., Franklin Delano Roosevelt, Akt za oporavak nacionalne industrije, Akt o regulaciji poljoprivrede, Akt o bankarstvu, Komisija za vrijednosnice i burzu, Wagnerov akt, Akt o socijalnoj sigurnosti*

UVOD

Razdoblje između dva svjetska rata u Sjedinjenim Američkim Državama označeno je metaforičkom eksplozijom na svim poljima ljudskih djelatnosti. Iz optimističnog sna „ludih“ dvadesetih godina dvadesetog stoljeća u SAD-u, koji je bio posljedica porasta proizvodnje povodom tehnološkog napretka (izum pokretne trake, itd.) i poboljšanja životnog standarda povodom novih znanstvenih otkrića (pogotovo na polju medicine), američka javnost probuđena je padom burze 1929. Uzroci sloma višestruki su, ali među glavnima su špekulacija dionicama i neodgovorno ponašanje banaka, velikih tvrtki i sustava Federalnih rezervi. Kao odgovor na novonastalu gospodarsku i društvenu krizu, pod predsjednikom Franklinom Delanom Rooseveltom nastao je niz reformi koje su imale za cilj stabilizaciju gospodarskog sustava, većinski državnom intervencijom u dotadašnje *laissez-faire* tržište i bankarski sektor, ali i povratak vjere naroda u javne institucije osnaživanjem središnje vlasti, zapošljavanja u svim sektorima ljudske djelatnosti i općih reformi u raznim sferama javnog života. Nakon kratkog objašnjenja uzroka krize ovaj rad usredotočit će se na reforme donesene pod F. D.

Rooseveltom u razdoblju od 1933. do 1941. Detaljno će se izložiti namjena te očekivane i zbiljske posljedice. Na kraju rada dat će se opći pregled uspješnosti reformi, kao i usporedba gospodarskog i društvenog stanja 1941. s onim prije Rooseveltova mandata, sa svrhom ocjenjivanja uspješnosti reformi.

LUDE DVADESETE I POLET AMERIČKE EKONOMIJE

Razdoblje džeza i „ludih dvadesetih“ obilježeno je velikim ekonomskim procvatom Sjedinjenih Američkih Država. Devastirano područje Europe nakon svjetskog rata postalo je odlično tržište za američku poljoprivredu i industriju. Porastao je opći životni standard, a druga industrijska revolucija, uz šire korištenje nafte i električne energije, omogućila je razvoj novih proizvoda i novih proizvodnih procesa. Gramofon, telegraf, telefon i radio nastali su kao posljedica istraživanja električne energije te su zbog hiperprodukcije postali dostupni široj populaciji. Nafta i njeni derivati postali su iznimno važni za nova prijevozna sredstva – automobile, avione i cepeline, ali su korišteni i za pogon vojnih vozila, brodova i lokomotiva. Poljoprivreda je profitirala od kemijske revolucije i izuma umjetnih gnojiva, pesticida i herbicida, a potom je nastala i kemijska industrija naslonjena na lakove, boje, eksplozive i sintetičke materijale. Poduzetnik i vlasnik tvrtke *Ford Motor Company*, Henry Ford (1863.–1947.¹), te inženjer i konzultant za menadžment, Frederick Winslow Taylor (1856.–1915.²), izumom i implementacijom pokretne trake te uvođenjem mikroplaniranja, organizacije i usustavljanja radnih operacija unutar proizvodnje pridonijeli su industrijalizaciji i masovnoj produkciji te kontroli i menadžmentu istih. Fordovo oslanjanje na hiperprodukciju iznjedrilo je pojam fordizma, a Taylorovo eksperimentiranje s procesom proizvodnje i menadžmentom kompanija nazvano „znanstveno upravljanje“ dobilo je ime „tejlORIZACIJA“.³

Zajedno sa spomenutim napredcima stvarale su se moćne korporacije i tvrtke ili uspješno modernizirale već postojeće. One su bile potomci industrijalizacije, a stalno su se širile i unapređivale investicijama u inovacije i stručnjake. Među njima su *Ford*, *Chrysler*, *General Motors*, *General Electric* i drugi, a prometom se bavio *Western Union*. Paralelno, pa štoviše i isprepletano s njima, razvijale su se i banke; u SAD-u su to bile *New York City Bank*, *Chase National Bank* i banke Morgana i Mellona. Osim s privatnim sektorom, ove banke radile su i s državom. Sve institucije i tvrtke bile su povezane s bankovnim sektorom i u njemu su držale svoje depozite, dok su banke taj kapital koristile za trgovinu dionicama i investiranje u nove gospodarske branše. Došlo je do ekonomske i industrijske špijunaže, a moćne i utjecajne tvrtke koristile su političare i diplomate kako bi špijunirale i utjecale na aktivnosti unutar drugih država i tržišta te kako bi regulirale američko tržište i političku scenu (takozvana „dolarska diplomacija“).⁴

Razdoblje 1920-ih bilo je nadasve dinamično. Nezaposlenost je pala s četiri milijuna dvjesto sedamdeset tisuća na dva milijuna, plaće radnika porasle su, stoga su si mogli priuštiti nove proizvode koji su masovno proizvođeni – automobile, radio prijarnike, hladnjake. Žene

1 <https://www.britannica.com/biography/Henry-Ford>

2 <https://www.britannica.com/biography/Frederick-W-Taylor>

3 R. LOVRINČEVIĆ 2011: 92–95.

4 R. LOVRINČEVIĆ 2011: 96–100.

su 19. amandmanom 1920. dobile pravo glasa. Kongres se uhvatio pitanja imigranata koje se pojavilo između 1900. i 1920. i uveo useljeničke kvote.⁵ Međutim, sveopće bogatstvo bilo je prividno i u stvarnosti se koncentriralo u rukama 10 % stanovništva – od 1922. do 1929. nadnice su svake godine rasle tek 1,4 % po glavi stanovnika, a 42 % svih obitelji u SAD-u zarađivalo je manje od 1000 dolara godišnje – desetina od 1 % najbogatijih obitelji zarađivala je koliko i 42 % najsiromašnijih obitelji u SAD-u zajedno. Raskalašeni i raskošni životni stil najbogatijih i najmoćnijih te mračnu stranu dvadesetih nitko nije bolje opisao nego poznati pisac Franklin Scott Fitzgerald (1896.–1940.). Dvadesete su urodile i „preporodom“ Ku Klux Klana. On je znatno narastao i rasizam se proširio na sjever. To razdoblje obilježeno je i prosvjedima koje su agitirali komunisti i socijalisti. Komunistička partija igrala je ulogu u organizaciji protesta krznara 1926. i štrajka tekstilnih radnika u Tennesseeju i Sjevernoj i Južnoj Karolini 1929. Nastala je velika atmosfera antikomunizma.⁶

UZROCI VELIKE KRIZE

Predsjednik Calvin Coolidge (1872.–1933.)⁷ 4. prosinca 1928. pozdravio je Kongres i rekao kako ima jedinstvenu priliku predsjedati Sjedinjenim Američkim Državama koje nikada nisu bile u boljim prilikama niti su ikada imale prosperitetniju i svjetliju budućnost. Njegov optimizam bio je uzaludan i pogrešan. Uskoro će se budućnost Amerike pokazati upravo suprotnom kada se suoči s ogromnom ekonomskom krizom koja će natjerati američki narod da posumnja u američki industrijski i kapitalistički duh i američki san dvadesetih godina.⁸

Postoje razne teorije o nastanku Velike krize 1920-ih u SAD-u. Jedan od osnovnih razloga bilo kakve gospodarske krize nedovoljna je potražnja, to jest prevelika proizvodnja dobara koja nema realnu osnovu u tržištu. Početkom i sredinom 1920-ih potražnja na američkom tržištu za automobile, kuće, pokućstvo i nove elektroničke uređaje dala je veliki vjetar u leđa američkoj

5 R. S. MCELVAINE 2004a: 8–11, 55–56, 75–77, R. HANES, S. HANES, 2003: 172–180, P. AGER, C. W. HANSEN, 2017: 24–25: Imigranti su imali velik utjecaj na razinu plaća u SAD-u. Krajem 19. stoljeća velik broj imigranata dolazio je iz azijskih zemalja, pa izvještaji 1930. spominju preko 75.000 Kineza, 140.000 Japanaca i 56.000 Filipinaca te nekoliko tisuća Korejaca i azijskih Indijaca u SAD-u. Razvijeni antiazijatski rasistički osjećaji već su se manifestirali u Aktu za isključenje kineskih imigracija iz 1882. (*Chinese Exclusion Act of 1882.*), da bi se potvrdili 1924. zabranom imigracije iz svih azijskih zemalja od Afganistana do Južnog Pacifika, uz iznimku Filipina. Azijski imigranti u SAD-u nisu mogli niti posjedovati zemlju niti dobiti državljanstvo. U razdoblju od 1900. do 1930. milijun imigranta došlo je iz Meksika u SAD, a naselili su se u Kaliforniji i na jugozapadu države. Za Hooverove administracije nad njima su se provodile nasilne deportacije, a svatko u koga se sumnjalo da je meksičkog podrijetla bio bi odmah uhićen. Ove imigrantske skupine, zajedno s Afroamerikancima, najčešće su obavljale najgore plaćene i najzahtjevnije poslove, a uz to su se suočavale s sistematskim rasizmom u društvu, pogotovo u razdoblju Velike depresije, kada su ih Amerikanci optuživali za „krađu poslova“. Imigracijske kvote uvedene Aktom o imigracijama iz 1924. (*Johnson-Reed Immigration Act of 1924.*) dodatno su pogodile ove skupine, a diktirale su koliko SAD prima imigranata iz određenih država u jednoj godini. Zapadne države, primjerice Njemačka i Austrija, dobile su visoke kvote; u slučaju potonjih riječ je o 27 000 imigranata, dok su istočnoeuropske države dobile vrlo niske kvote od nekoliko tisuća mjesta. Cilj i rezultat tog akta bilo je povišenje životnog standarda i prosječne plaće u SAD-u „autohtonog“ američkog stanovništva. Dogodilo se upravo suprotno, pa su plaće porasle za afroameričko stanovništvo koje je preuzelo radna mjesta imigranata pogođenih kvotama, dok su bijeli, „autohtoni“ američki građani bili prisiljeni prihvatiti lošije plaćene poslove zbog nedostatka radne snage padom imigracija nakon uvođenja kvota. U urbanim sredinama (gdje je prije kvota bilo mnogo imigranata) čak je pala proizvodnja.

6 H. ZINN 2006: 421–422.

7 <https://www.britannica.com/biography/Calvin-Coolidge>

8 J. K. GALBRAITH 2010: 23.

industriji, pa je tako porasla i potreba za radnicima i novim strojevima. Krajem 1920-ih ta potražnja iznenada je splasnula, a da se proizvodnja nije na vrijeme shodno potražnji smanjila. Kao rezultat opala je i potrošnja, a velike korporacije gubile su profit, zbog čega je došlo do pada vrijednosti dionica, o kojem će naknadno biti više rečeno u ovome radu. Unatoč prethodnom momentalnom porastu vrijednosti dionica, potražnja nije nimalo porasla, zbog čega novi ekonomski ciklus nije započeo. Korporacije su bile prisiljene davati otkaze, a pad bankovnog sustava dodatno je dotukao kupovnu moć američkog naroda. Kriza, za koju se prvotno mislilo da će biti kratkotrajna, sada je postala značajna prijetnja američkoj ekonomiji.⁹

Kako je došlo do prvotnog burzovnog *booma* i pada vrijednosti dionica? Tijekom 1924. i 1925. zbog kvalitetnog i uspješnog poslovanja korporacija cijena vrijednosnica drastično je porasla.¹⁰ Kako piše *New York Times*, u svibnju 1924. dvadeset pet industrijskih dionica skočilo je s prosječne cijene od 106 na 134 po *Timesovom* indeksu. Iduće godine ta je brojka ravnomjerno rasla sve dok nije dosegla 181 krajem prosinca. Tijekom 1926. i 1927. taj indeks je oscilirao, a ovisio je o nizu varijabli. Primjerice, zatvaranje Fordovih tvornica za proizvodnju novog automobila Modela A uzrokovao je pad indeksa industrijske proizvodnje federalnih rezervi. Uz to, smanjenjem reeskontne stope¹¹ banke Federalnih rezervi u New Yorku (*Federal Reserve Bank of New York*) s 4 % na 3,5 % mnogi su kupovali vladine vrijednosne dionice, a višak sredstava uložen je u redovite dionice ili je mnogima potpomognuto kupovanje istih. Smanjenje reeskontne stope dogodilo se kada su Montagu Norman (1870.–1950., guverner Engleske banke) i Charles Rist (1874.–1955., zamjenik guvernera Francuske banke) zamolili vladu SAD-a da ublaži monetarnu politiku jer se dogodila valutna kriza vraćanjem na zlatni standard Velike Britanije koja je postala pogodno tržište za prodaju robe, a loše mjesto za kupovinu i investiciju strancima. Vlada SAD-a uslišala je tu zamolbu, a taj internacionalizam SAD će skupo koštati.¹²

Do 1928. vrijednost dionica rasla je i padala zajedno s kapitalom i stvarnom tržišnom vrijednošću korporacija. Te godine postalo je popularno špekuliranje dionicama – investicija i prodaja dionica nisu odražavale realno stanje tržišta, već su postale poslovni poduhvati i brz način bogaćenja, a pojedinci i njihov utjecaj i bogatstvo postali su iznimno važni za cijene vrijednosnica. Osobe kao John J. Raskob (1879.–1950.), direktor *General Motorsa* i predsjednik Nacionalnog odbora Demokratske stranke, bile su jako dobro povezane, što politički, što gospodarski. Dan nakon njegove izjave 23. ožujka 1928. o mogućem rastu proizvodnje automobila u *General Motorsu* špekulanti su se aktivirali i vrijednost dionice njegove tvrtke porasla je za pet bodova, a nakon tri dana za još sedam. Među najpoznatijim i najuspješnijim špekulantima bio je William Crapo Durant, koji je organizirao *General Motors* prije nego ga je već spomenuti Raskob izbacio iz tvrtke. Braća Larry i Zachary Fisher, također usko povezani s

9 J. CALDWELL, T. G. O'DRISCOLL 2007: 70–71.

10 R. HANES, S. HANES 2003: 1–15: Uloga masovnog optimizma i prividnog povjerenja te uvjerenja u vječni rast i napredak američke ekonomije uslijed velikog porasta proizvodnje i potrošnje američkog stanovništva uzrokovala je i porast investicija, kao i porast u trgovini dionicama. Za kupnju nekretnina, automobila i mnogih drugih potrepština (sada široko dostupnih) često su se podizali krediti, pa je politika štednje napuštena u zamjenu za politiku potrošnje na osnovi podignutih kredita, koje su banke rado izdavale građanima željnim kupovine novih proizvoda, naravno, uz velike kamate.

11 <https://www.britannica.com/topic/discount-rate>: Eskontna ili reeskontna stopa odnosi se na kamatnu stopu koju središnja državna banka postavlja na posuđivanje novčanik sredstava komercijalnim bankama i financijskim institucijama iz svojih rezervi.

12 J. K. GALBRAITH 2010: 26–29.

General Motorsom, prodajom svoje tvornice karoserija stvorili su početni kapital za špekulaciju na burzi. Međutim, to špekuliranje trebalo je doći kraju – na svom vrhuncu bilo je krajem 1928. i početkom 1929., pa je 16. studenog 1928. prodano 6 641 250 dionica. Predsjednik Herbert Hoover (obnašao dužnost predsjednika SAD-a od 1929. do 1933.)¹³ predosjećao je krah koji će ubrzo stići jer su vrijednosti dionica bile prenapuhane i nisu imale nikakvo pokriće u odnosu ponude i potražnje, a špekuliranje nije poznavalo kraja. Potajno je pokušao i zaustaviti daljnje špekuliranje, ali su ga Federalne rezerve u tome aktivno sprečavale. Godina 1928. bila je zadnja prosperitetna godina SAD-a. Burzom je vladao nekontroliran i nerealan rast, ali i taj ciklus je morao završiti, što će se dogoditi već 1929.¹⁴

Paralelno s tim, bankovni sektor upadao je u krizu. Padom takozvanog „bikovskog tržišta“ pao je i bankovni sustav. Do 1929. mnogi su pojedinci, kao i tvrtke, postavljali depozite i investirali u dionice. To su, međutim, radile i banke s depozitima svojih klijenata. Kako je vrijednost dionica iznenada pala 1929., investitori su ih prodavali munjevitom brzinom kako bi minimalizirali gubitak. Manje banke i financijske institucije koje nisu bile pod nadzorom i regulacijom nisu mogle vratiti štedišama depozit zbog velikih financijskih gubitaka. Između 1929. i 1932. zatvoreno je 5000 banaka, zbog čega industrijski sektor više nije imao odakle posuđivati novac. Između 1929. i 1933. proizvodnja je opala za nešto više od 50 %, a nezaposlenost porasla na 25 % od ukupne radne snage. Slom banaka imao je drastične posljedice na industriju.¹⁵

Tri škole razmišljanja posebno se ističu što se tiče procjena uzroka krize: Keynesianska, koja govori kako je uzrok pad potražnje; monetaristička, koja vjeruje da je pad uzrokovalo neodgovorno ponašanje sustava Federalnih rezervi koji nije držao dovoljan iznos novca u pričuvi; i internacionalistička, koja vjeruje da je problem što je sustav Federalnih rezervi pratio zlatni standard. Prva škola temeljila se na razmišljanju znamenitog britanskog ekonomista Johna Maynarda Keynesa (1883.–1946.). Smatrao je da je niska potražnja uzrokovana nezaposlenošću, što onda navodi proizvođače na nisku proizvodnju, a to uzrokuje daljnje otkaze. Keynes je vjerovao da je rješenje velika potrošnja i investicija državnih institucija koje bi kompenzirale manjak potražnje. Uz to, središnji bankovni sustav trebao bi stvarati veću količinu novca koji bi potom vlada i državne institucije trošile te vraćale natrag u sustav, a zbog smanjenih poreza ili povećanih investicija stvorile bi deficit.¹⁶

Monetaristička škola za krizu je krivila sustav Federalnih rezervi koji je od rane 1928. te 1930. i 1931. podigao kamatne stope na kredite, zbog čega su tvrtke i pojedinci manje posuđivali novac, pa stoga i manje trošili. Uz to, zatvaranje banaka, koje je u velikim valovima potreslo SAD 1929., uzrokovano je djelovanjem Federalnih rezervi. Kada su štediša pohrlili u banke kako

13 R. S. MCELVAINE 2004a: 458–463.; Herbert Clark Hoover (10. kolovoza 1874.–20. listopada 1964.) bio je 31. američki predsjednik. Izgubio je oba roditelja prije desete godine i djetinjstvo je proveo sa stricem u Oregonu. Završio je studij geologije na Leland Stanford sveučilištu u Palo Altou. Obnašao je dužnost ministra za trgovinu u kabinetu predsjednika Warrena G. Hardinga (1865.–1923.). Kao republikanski kandidat pobjeđuje na izborima 1929. Tijekom mandata neuspješno se borio s gospodarskom krizom i padom burze kojeg je sam već davno predvidio, a mučio ga je nedostatak političkog iskustva i sposobnosti uvjeravanja, kako svojih kolega tako i naroda. Izgubio je izbore 1932. od demokratskog kandidata Franklina Delana Roosevelta. Izvan političkog života pokazao se kao izvanredan inženjer i poduzetnik te se istakao velikim humanitarnim radom.

14 J. K. GALBRAITH 2010: 28–38.

15 N. A. WYNN 2003: 35.

16 J. CALDWELL, T. G. O'DRISCOLL 2007: 71–72.

bi izvukli svoje uštedevine, učinili su to u velikom broju, a banka Federalnih rezervi odbila je poduprijeti banke za koje je mislila da neće otplatiti posuđeni novac. Te banke više nisu imale što dati svojim štedišama jer su zalihe novca presušile pod naletom zahtjeva za isplatu, pa se količina novca unutar sustava drastično smanjila, a posljedično i potrošnja. Poslije 1933. bankari su prestali izdavati velike zajmove, što je produžilo krizu zbog manjka potrošnje.¹⁷

Treća škola, ona internacionalistička, krivila je zlatni standard za kojeg su se držale mnoge države podjednako prije koliko i poslije Prvog svjetskog rata. U osnovi, načelo zlatnog standarda diktiralo je razmjenu valuta u odnosu na jednu uncu zlata. Tako se za uncu zlata moglo dobiti 4,86 britanskih funti ili 20,67 američkih dolara. Međutim, nakon rata, kada su ekonomije država poput SAD-a rasle, nije bilo dovoljno zlata da se ta vrijednost podupre. Banke su trebale izdavati veće zajmove nego što su imale zlata u rezervama, pa se tako prvo srušila banka *Credit-Anstalt* u Austriji. Strah se širio domino efektom. Mnogi su pohrlili u banke da izvuku svoj novac, a one nisu mogle izdavati nove zajmove. Ista stvar ubrzo se dogodila u SAD-u, ali za razliku od drugih država, centralna banka – banka Federalnih rezervi – nije se odvojila od zlatnog standarda. Čak je, kao što je već spomenuto, podignula kamate kako bi privukla strane investitore i spriječila izljev zlata iz države, ali to je obeshrabrilo tvrtke da posuđuju novac, zbog čega su mnoge propale, a banke su se postepeno zatvarale jer već dane zajmove nisu mogli prikupiti od onih proizvođača i industrijalaca koji su zbog sve manje potražnje za robom zatvarali vrata svojih kompanija.¹⁸

Točan odgovor vjerojatno ne leži samo u jednoj školi, već u sve tri. Svakako, kriza je bila neizbježna. Jedino što su Federalne rezerve mogle učiniti je ublažiti udarac koji ih je čekao 1929. One to nisu učinile na vrijeme, a reforme su bile prekasne i preblage. SAD je prvo potresao krah tržišta dionicama 1929., a potom bankovna kriza od 1930. do 1933. te napuštanje zlatnog standarda u Britaniji 1931. Da su Federalne rezerve 1930. intervenirale kupnjom milijardu dolara vrijednosti dionica, kao što su napravile 1933., možda bi i nešto postigle, ali ova kupnja svojevremeno je bila neučinkovita i nije pomogla tržištu ni industriji.¹⁹ Američka ekonomija, neovisno o slomu burze 1929., bila je jako osjetljiva zbog iznenadnih promjena u proizvodnji i potražnji. Zbog novih tehnoloških procesa i strojeva te novih poslovnih prilika i izazova za običnog radnika u industriji nastalih zbog nove tehnologije, cijela struktura tržišta promijenila se. Neke industrije bile su uspješne, za razliku od drugih. Na nekim tržištima postojala je visoka potražnja, a na drugima prevelika proizvodnja koja je oslabila cijenu proizvoda. Dramatične promjene ostavile su američko gospodarstvo u teškoj poziciji.²⁰

17 J. CALDWELL, T. G. O'DRISCOLL 2007: 72.

18 J. CALDWELL, T. G. O'DRISCOLL 2007: 72–73.

19 P. FISHBACK 2007: 387.

20 M. A. BERNSTEIN 1989: 36.

FRANKLIN DELANO ROOSEVELT

Franklin Delano Roosevelt (30. siječnja 1882.–12. travnja 1945.) rođen je u imućnoj obitelji u New Yorku. Sin je Jamesa Roosevelta i njegove druge žene Sare Delano. Neko vrijeme imao je privatnog učitelja, a potom je pohađao školu Groton u Massachusettsu, da bi se zatim upisao na Sveučilište Harvard. Bio je prosječan student, ali je obnašao poziciju urednika časopisa *Crimson* i pokazao interes za politiku, posebice zbog neizravnog utjecaja rođaka Theodorea Roosevelta (1858.–1919.). Nakon diplomiranja s Harvarda 1904. studirao je pravo na Sveučilištu Columbia, ali odustaje nakon polaganja pravosudnog ispita 1907. jer mu je studij prava bio nezanimljiv. Unatoč tome, kratko vrijeme radio je u elitnim pravnim uredima New Yorka da bi 1910. ušao u Savezni Senat New Yorka – politika je bila njegov poziv i namjeravao je postati predsjednik SAD-a. Slijedio je korake Theodora Roosevelta, pa je od 1913. do 1920. bio pomoćni tajnik mornarice, a poslije toga se natjecao za mjesto potpredsjednika uz predsjedničkog kandidata James M. Coxa na izborima 1920., ali neuspješno.²¹

Privatni život pokazao se kompleksnijim i težim. Oženio se s Eleanor Roosevelt (11. listopada 1884.–7. studenog 1962.)²², nećakinjom Theodorea Roosevelta, 1905. godine. S njom je imao šestero djece, a treće dijete, Franklin Delano Jr., preminulo je tijekom poroda. Brak je naišao na probleme kada je Eleanor 1918. otkrila da je Franklin Delano Roosevelt vara, ali su se zbog njegovog javnog imidža potrudili da nitko to ne sazna. Dapače, 1921. Roosevelt se zarazio dječjom paralizom, što će ga obilježiti za život, a Eleanor je držala njegovu karijeru na putu tijekom tog razdoblja. Već je tada skupljao potporu za eventualnu predsjedničku kandidaturu.²³ Tako podupire 1924. i 1928. Ala Smitha (1873.–1944.) tijekom predsjedničkih izbora, a ovaj ga zauzvrat imenuje kandidatom za guvernera New Yorka 1928. Roosevelt zadržava taj položaj na izborima 1930., a tijekom drugog mandata provodi reforme, otvara javne radove i stvara radna mjesta, što će se pokazati kao priprema za predsjedništvo. Započinje svoje karakteristične govore preko radija i postavlja se kao čovjek blizak narodu.²⁴ Stvara podlogu za predsjedničke izbore 1932. na kojima se natječe kao demokratski kandidat, a za svog potpredsjednika postavlja teksaškog senatora Johna Nancea Garnera (1868.–1967.), predsjedajućeg u Zastupničkom domu. Dobiva u 44 savezne države i postaje predsjednikom u kriznom i nesigurnom razdoblju poslije pada burze. Njegova energija, pozitivnost i samouvjerenost uvjerila je narod SAD-a da postoji svijetla budućnost i da je spas od krize već nadohvat ruke.²⁵

Indikativno će biti njegovo djelovanje tokom obnašanja pozicije guvernera New Yorka. Pokazao se progresivnim političarom: zamišljao je i provodio nove ekološke zakone, uvodio

21 W. D. PEDERSON 2006: 248.

22 R. S. MCELVAINE 2004a: 832–837. Eleanor Roosevelt bila je prva dama SAD-a 1933.–1945. Američkom narodu ostavila je značajnu baštinu – bila je poznata kao humanitarac i borac za ljudska prava. Rođena je u bogatoj i utjecajnoj obitelji, ali joj je majka preminula kada je imala osam, a otac kada je imala deset godina. Ne samo da je bila važna ličnost u životu Franklin Delano Roosevelta već je često bila javno lice njegovog *New Deal*a pa je uživala veliku medijsku pažnju. Njezin rad na području prava žena, prava nacionalnih i rasnih manjina te općih ljudskih prava doveo ju je na mjesto izaslanice SAD-a u Ujedinjenim narodima. Njezina najveća ostavština zasigurno je borba za ratifikaciju UN-ove Opće deklaracije o ljudskim pravima u Senatu. Eleanor Roosevelt postavila se kao uzor i nada mnogim Amerikancima, ali je ostala upamćena i na međunarodnoj sceni.

23 W. D. PEDERSON 2006: 248.

24 A. HAMBY 2015: 122–124.

25 W. D. PEDERSON 2006: 248–249.

je elektrifikaciju u sjevernim, ruralnim dijelovima savezne države, regulirao je radno vrijeme žena i djece. Tijekom 1931., pri početku Velike krize, uveo je Privremenu agenciju za izvanredne olakšice (*Temporary Emergency Relief Administration*, TERA) koja je na razini New Yorka trebala pomoći nezaposlenima otvaranjem javnih radova. Ova agencija bila je prototip buduće savezne organizacije. Također je lobirao za uvođenje bankovnih reformi kako bi se zaštitili oni najosjetljiviji i najsiromašniji. Iako njegova ekonomska misao do tada nije bila jasna (a i kasnije je uvodio često kontradiktorne reforme), Roosevelt je državu i njezine institucije vidio kao najvažnije aktere u spašavanju ekonomije. Vlada ima društvenu odgovornost intervenirati, a to se moglo ostvariti velikim investicijama i potrošnjom državnih resursa.²⁶ Ovo je bio uvod za njegov *New Deal*. Roosevelt je znao granice svojih sposobnosti. Konzultirao se s ekonomistima, pravnicima i drugim stručnjacima, ali se pokazao odlučnim i sposobnim političarom. Osobni pristup i govori putem radija privukli su velik broj glasača i vjernih pratitelja. Borio se za mirovinske, zdravstvene i ekonomske reforme i vjerovao je da snažna državna vlast mora kompenzirati za nedostatke pojedinaca i sustava. Na izborima 1932. pokazao se kao sušta suprotnost Herbertu Hooveru – dok je potonji bio hladan, rigidan i udaljen od naroda, Roosevelt se prikazao kao topla, šarmantna i samouvjerena osoba.²⁷

„JEDINO SE SMIJEMO BOJATI STRAHA“ – FRANKLIN DELANO ROOSEVELT POSTAJE PREDSEDNIK

Dana 4. ožujka 1933. Franklin Delano Roosevelt po prvi put prisegnuo je za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država. Njegov inauguracijski govor čuli su mnogi Amerikanci željni čvrstog i odlučnog vodstva, iscrpljeni od dugogodišnje krize i pasivnosti prijašnjih vlada. Franklin Delano Roosevelt obećao je promjene kojih se narod ne smije bojati; obećao je značajne, drastične i opsežne reforme, a glavni ciljevi bili su mu obračun s bankarskim sektorom i špekulacijama te rješavanje problema nezaposlenosti. U srži obećanja ležao je *New Deal* – set reformi koje pogađaju sve aspekte američkog društva. Roosevelt je već dan nakon inauguracije zasjeo u Ovalni ured i obavijestio svoje suradnike da službenici Ministarstva financija već rade na zakonskim odredbama kojima bi se provjerile sve banke u državi, a u planu je bio i državni praznik za banke. Ubrzo je održana i prva konferencija za medije, na kojoj je Roosevelt iskazao do tada neviđenu otvorenost, opuštenost i jednostavnost. Izvijestio je javnost da se prvi zakoni o bankovnom sustavu pripremaju. Prva djela tridesetdrugog predsjednika SAD-a pokazala su značajnu osobnu snagu, odlučnost i progresivnost, a reforme koje tek dolaze zauvijek će promijeniti Sjedinjene Američke Države.²⁸

Predsjednik je na početku uživao suradnju Kongresa. Nikada prije u povijesti SAD-a zakoni se nisu donosili tom brzinom. Prvi među njima, donesen tri dana nakon zatvaranja banaka u cijeloj državi, bio je Akt o izvanrednim olakšicama za bankarstvo (*Emergency Banking Relief Act*) 9. ožujka 1933. koji su sastavili novi tajnik Ministarstva financija, William Woodin, George L. Harrison, član podružnice Federalne rezerve u New Yorku, te Ogden L. Mills i Arthur Ballantine, dva člana Hooverove administracije. Trebao je legalizirati privremeno zatvaranje banaka koje je

26 A. ALLPORT 2004: 23–24.

27 T. E. CRONIN, W. R. HOCHAM 1985: 278–279.

28 A. HAMBY 2015: 175–177.

Roosevelt proglasio 6. ožujka kako bi privremeno zaustavio raspad bankovnog sustava. Zakon je usvojen gotovo jednoglasno na posebnoj sjednici Kongresa, prije nego li je uopće bio do kraja pročitao, sa sedamdeset i tri glasa za i sedam protiv.²⁹ Ovim aktom banke su privremeno zatvorene, Korporacija za financijsku rekonstrukciju (*Reconstruction Finance Corporation, RFC*) mogla je kupovati dionice banaka, a Federalne rezerve dobile su šire ovlasti u izdavanju novčanica. Nekoliko dana kasnije, 13. ožujka, otprilike polovica banaka ponovno je otvorena bez ispunjavanja svih uvjeta, četvrtina je otvorena uz određeno ograničenje na podizanje novaca klijenata, petina je trebala proći restrukturiranje, a tisuće ih je trajno zatvoreno.³⁰ Zahvaljujući Rooseveltovu obraćanju javnosti putem radija 12. ožujka 1933., tijekom kojeg je objasnio probleme bankovnog sustava, Amerikanci nisu pohrlili izvući novac iz banaka, što bi opet iscrpilo banke, već su zapravo pohranili svoj novac u novootvorenim bankama. Predsjednik Roosevelt obećao je da će Federalne rezerve staviti značajan sigurnosni depozit u banke kako bi štediše bile uvjerene da će svoj novac moći kad-tad vratiti. Vraćena je vjera u bankovni sustav i u državnu vlast, što je preveniralo mogući rasap ekonomije i zaustavilo zatvaranje banaka.³¹

Od sredine ožujka do svibnja 1933. konferencije, sastanci i pregovori doveli su do zaključka da su glavni uzroci problema bankovnog sustava, osim špekulacija, bile i male, lokalne banke, koje nisu imale dovoljan početni kapital za funkcioniranje u kriznim vremenima. Prvi pokušaj rješenja bankovne krize bio je Bankovni akt iz 1933., poznatiji kao Glass-Steagall akt (po senatoru Glassu i zastupniku Steagallu³²). Henry Steagall predstavio ga je Kongresu, a Carter Glass Senatu 10. svibnja (potonji je jedan od tvoraca zakona o sustavu Federalnih rezervi³³). Komercijalno bankarstvo odvojeno je od investicijskog, unutar Ministarstva financija stvorena je Korporacija za osiguravanje federalnih depozita (*Federal Deposit Insurance Corporation*) koja je za račun svakog klijenta banke čuvala dva i pol dolara u rezervi, a zajmove banaka nadzirala je Federalna rezerva. Povezivanje i suradnja manjih banaka dozvoljena je kako bi se stvorila veća i raznovrsnija baza štediša, a bankovni službenici više nisu smjeli primati zajmove vlastitih banaka zbog konflikta interesa.³⁴ Sve nacionalne banke kao i savezne banke u sustavu Federalnih rezervi morale su se pridružiti Korporaciji za osiguravanje federalnih depozita.³⁵ Tjednima kasnije procjenjivalo se koje banke mogu nastaviti s poslovanjem, a neke su za taj pothvat trebale i zajmove Korporacije za financijsku rekonstrukciju. Pomoć je pružena kako saveznom tako i nacionalnim bankama. Jedan od kriznih slučajeva bila je i Američka središnja banka, najveća banka na Zapadnoj obali, čije se spašavanje ipak isplatilo. Plan je jednostavno objasnio i sam

29 R. HANES, S. HANES 2003: 45–48.

30 E. RAUCHAWAY 2008: 57.

31 D. K. FREMON 2014: 63.

32 R. HANES, S. HANES 2003: 43–45.: Senator Carter Glass (1858.–1946.) je 1913. zastupao osnivanje Sustava federalnih rezervi i predstavljao Akt o bankama Federalnih rezervi iz 1913. (*Federal Reserve Bank Act of 1913*). Nakon toga izrazio je sumnjičavost prema uplitanju banaka u tržište dionicama i s pravom se bojao pada burze. Zastupao je odvajanje investicijskog i komercijalnog bankarstva, što je ostvario. Zastupnik Henry B. Steagall (1873.–1943.) bio je sa senatorom Glassom član Zastupničke komisije za bankarstvo i valute dok je Glass bio u Zastupničkom domu. Zalagao se za ostvarivanje osiguranja za depozite u bankama od strane države i vlade.

33 R. HANES, S. HANES 2003: 45.: Sustav bankovnih Federalnih rezervi uveden je 23. prosinca 1913. Dvanaest distrikta Federalnih rezervi regulira cjelokupni bankovni sustav – uvodi novčanice i kovanice u rotaciju, provjerava banke unutar sustava i određuje nužne rezerve novca za svakih 100 \$ u depozitu, prodaje obveznice u vlasništvu federalnih vlasti i određuje kamate bankama na posudbu novca iz Federalnih rezervi.

34 R. HANES, S. HANES 2003: 48–49.

35 R. C. HANES, S. HANES 2002: 260.

Roosevelt u prethodno spomenutom radijskom govoru – ponovno otvorene banke bile su pozudane za depozit novca klijenata – donošenjem novih zakona i regulativa vlada je sprečavala isušivanje zalihe novca u bankama, sada osiguranih zajmovima Federalnih rezervi. Proces je bio spor, pa su strpljenje i smirenost naroda bili primarni cilj Rooseveltova javnog djelovanja.³⁶

Prvi pokušaj bile su mjere štednje uvedene Ekonomskim aktom (*Economy Act*) koji je znatno smanjio plaće državnim činovnicima te mirovine i povlastice veteranima koje su zbog statusa dobivali oni i njihove obitelji. Tako su mirovine ratnim invalidima spuštene s 40 \$ na 20 \$ mjesečno. Umanjene su plaće i prosvjetnim radnicima. Roosevelt je ipak shvatio da na taj način potrošači imaju manje novca za trošiti, što znači da će cijene proizvoda padati.³⁷ Mjere su ipak bile donekle nužne kako bi se stvorio balans s velikim državnim investicijama koje će ubrzo uslijediti. Omogućena je i konzumacija piva i vina s udjelom alkohola „kakav dozvoljava ustav“, što se 18. amandmanom definiralo kao 3,2 % alkohola. Ovo je omogućilo maleni rast prihoda, a mjesecima kasnije usvojen je 21. amandman koji je dokinuo prohibiciju uvedenu 18. amandmanom i definirao lokalne i savezne regulacije prodaje alkoholnih pića.³⁸

POČETNE REFORME – OTVARANJE JAVNIH RADOVA I PROBLEM POLJOPRIVREDE

Prvi potezi Rooseveltove administracije nisu se uhvatili u koštac s problemom nezaposlenosti koji je sad bio na rekordnoj razini od 25 %. Uz to, cijene poljoprivrednih proizvoda bile su na do tada nedosegnutom minimumu. Na dugoj sjednici Kongresa, koja je potrajala ostatak ljeta, donesene su odluke i zakoni koji su se, kako je Roosevelt sam kasnije naglasio, usredotočili na olakšanje, reformu i oporavak posrnule ekonomije. Pred Kongres došao je nacrt zakona iz Bijele kuće dva i pol tjedna nakon inauguracije koji je predlagao da se osnuje Civilni korpus za konverzaciju (*Civilian Conservation Corps, CCC*). Zakon je izglasan i nakon deset dana potpisao ga je predsjednik, a tijekom deset godina oko dvjesto pedeset tisuća veterana Prvog svjetskog rata i tri milijuna nezaposlenih mladih muškaraca između osamnaest i dvadeset i pet godina unovačeno je u pseudokampove pod vojskom SAD-a. Neki su zaposleni pod Ministarstvom rada, a neki pod Ministarstvom poljoprivrede, gdje su radili na građenju i održavanju brana, pošumljavanju i održavanju javnih parkova i nasada te sličnim fizičkim poslovima. Za navedeni korpus bio je zadužen Robert Fechner, potpredsjednik Američke federacije rada. Kampovi su većinom bili u ruralnim predjelima, a novaci su nosili uniforme, bili podređeni pseudovojnoj hijerarhiji, osigurana su im hrana i smještaj, a uz to su i usvojili osnovne društvene i praktične radne vještine – već 1934. Kongres je dopustio novačenje tristo šezdeset tisuća prijavljenih. Ova mjera bila je iznimno popularna jer je očuvala američki duh.³⁹

Kao korak dalje, 12. svibnja 1933. stvoren je i izglasan Izvanredni akt o federalnim olakšicama (*Federal Relief Emergency Act*). Ovaj akt dopustio je isplate velikih novčanih iznosa federalnim vladama namijenjenih programima olakšanja. Na svaka tri dolara koja bi federalna

36 A. HAMBY 2015: 175–179.

37 A. MARRIN 2014: 234–235.

38 A. HAMBY 2014: 179–180.

39 A. HAMBY 2014: 180.

vlast potrošila na takve programe, Administracija za izvanredne federalne olakšice (*Federal Emergency Relief Administration*, FERA) dodala bi jedan dolar. Ovo je potaklo osnivanje dugotrajnih organizacija umjesto da se taj novac investirao u kratkoročne projekte.⁴⁰ Za provođenje FERA-je zadužen je Harry Hopkins⁴¹ i on je ubrzo autorizirao izdatak od oko pet milijuna iz cjelokupnog budžeta administracije, koji je iznosio 500 milijuna dolara. Taj novac većinom je išao izravno najsiromašnijima, ali dio je bio namijenjen za pošiljanju ljudi na javnim radovima – izgradnji cesta i jednostavnih zgrada.⁴²

Pet dana nakon donošenja prethodno spomenutog akta odlukom Kongresa stvorena je i federalna korporacija poznata kao Uprava doline Tennessee (*Tennessee Valley Authority*, TVA), koja je zaposlila tisuće ljudi na javnim radovima gradnje brane i elektrifikacije. Na ovaj način nije se samo iskoristio energetska kapacitet rijeke Tennessee i brane u mjestu Muscle Shoals u Alabami već se unutar sedam saveznih država izgradilo dodatnih 16 brana, pa je nekoć divlja rijeka postala pogodna za plovidbu, proizvodnju jeftine energije, trgovinu i popratne ekonomske djelatnosti, a i planski su osnovani novi gradovi uz rijeku. Stvaranje TVA-je dovelo je u pitanje važnost privatnih tvrtki u američkoj industriji, pogotovo u polju energije. Osim toga, 27. ožujka Roosevelt je izvršnom naredbom spojio devet odvojenih agencija u Administraciju za zajmove poljoprivrednicima (*Farm Credit Administration*) koja je trebala pomoći poljoprivrednicima pogođenih krizom u dvadesetima oko hipoteka i mogućih ovrha. (A. HAMBY 2015: 181–182.) Na čelu administracije bio je Rooseveltov prijatelj Henry Morgenthau Jr (1891.–1967.).⁴³

Administracija i akt kojim je ozakonjena – Akt za zajmove poljoprivrednicima – zamijenili su Federalni poljoprivredni odbor (*Federal Farm Board*) koji je osnovao Herbert Hoover i koji je izdao preko 7800 zajmova u ukupnom iznosu od 28 milijuna dolara. Administracija za zajmove poljoprivrednicima izdala je milijardu i četiri stotine tisuća dolara u godinu dana kroz više od pet stotina četrdeset i jedna tisuća zajmova. Zbog toga su mnogi poljoprivrednici izbjegli ovrhu i sačuvali domove. U vidu toga, 31. siječnja 1934. Kongres je donio Akt o refinanciranju hipoteka na poljoprivrednim zemljištima (*Farm Mortgage Refinancing Act*), a u lipnju 1934. donesen je Frazier-Lemke akt o bankrotu poljoprivrednika (*Frazier-Lemke Farm Bankruptcy Act*) koji je limitirao mogućnost banki za provođenje ovrha.⁴⁴ Međutim, problem hipoteka bio je prisutan i kod srednjeg sloja Amerikanaca naseljenih u urbanim područjima. Rooseveltova administracija uvelike je unaprijedila i proširila Hooverov sustav Federalnih banaka za stambene zajmove (*Federal Home Loan Banks*) osnivanjem Korporacije za zajmove kućevlasnicima (*Home Owners Loan Corporation*, HOLC). Ta institucija, ozakonjena 13. lipnja 1933., ubrzo je bila u posjedu 75 % ukupne vrijednosti hipoteka na nepoljoprivrednim zemljištima.⁴⁵

40 R. HANES, S. HANES 2003: 131–132.

41 R. S. MCELVAINE 2004b: 467–468; Harry Lloyd Hopkins (1890.–1946.) bio je je dan od utjecajnih Rooseveltovih savjetnika i bližih prijatelja. Bio je zadužen za socijalnu pomoć, izvanredne olakšice i kreiranje svih zakona vezanih uz problematiku nezaposlenosti i socijalne pomoći. Upravo je zbog rada na sustavu socijalne pomoći ostao upamćen.

42 A. HAMBY 2015: 180–181.

43 R. S. MCELVAINE 2004b: 648–649.: Henry Morgenthau Jr. bio je dugogodišnji Rooseveltov prijatelj i suradnik. Obnašao je navedenu dužnost do kraja godine, kada preuzima poziciju tajnika Ministarstva financija. Tu poziciju drži tijekom cijele Rooseveltove administracije.

44 R. HANES, S. HANES 2003: 65.

45 A. HAMBY 2015: 182.

Prvih 100 dana *New Deal*a obilježeno je izravnim uplitanjem državne vlasti u ekonomiju jer su Roosevelt i njegovi pobornici vidjeli vladu kao posrednika u gospodarstvu. To svakako nije bila nova pojava, već se u posljednjoj velikoj kriznoj situaciji – Prvom svjetskom ratu – tako ponašala Hooverova Administracija za hranu (u sferi poljoprivrede), kao i Komisija za ratnu industriju pod upravom Bernard Barucha (u sferi industrije). Iz Rooseveltove perspektive, trebalo je znatno nadograditi Hooverov rad iz 1920-ih – za njega reforma i državna intervencija u gospodarske djelatnosti društva može samo značiti napredak i olakšanje krize.⁴⁶

PROBLEMI POLJOPRIVREDE – AGRIKULTURNA REFORMA

Poljoprivreda je oduvijek bila važna grana američke ekonomije. Na jedan ili drugi način, gotovo 50 % Amerikanaca ovisilo je o njoj – ili izravno, tako da su se sami bavili poljoprivredom, ili neizravno, živeći u malim gradovima ruralnih područja. Niz institucija i organizacija u Washingtonu zastupalo ih je u Kongresu, gdje su savezne države s poljoprivrednom ekonomijom (posebno one na Jugu) ionako već imale velik utjecaj i značajnu zastupljenost. Unatoč svemu tome, krizom pogođeni poljoprivrednici u dvadesetim godinama nisu uživali znatne uspjehe za vrijeme predsjedništva Warrena G. Hardinga, a još manje za Calvina Coolidgea. Glavne strate poljoprivrede bile su pšenica, kukuruz, pamuk, riža i duhan. Organizacije poljoprivrednika predlagale su razna rješenja – od regulacije cijena do subvencija za izvoz. Ipak, nije stvorena nikakva prava politika za poljoprivredu, a rješenja nije bilo na pomolu. Prvi svjetski rat, hiperprodukcija i kriza spustili su cijene poljoprivrednih proizvoda u ponor. Prosvjedi i nemiri poljoprivrednika bili su svakodnevni – u lowi naoružani prosvjednici na čelu s Milom Renom blokirali u ceste i protestirali zbog neadekvatnih cijena mliječnih proizvoda. Pokret je doživio široku potporu. Rooseveltov kabinet radio je aktivno na rješenju u prvih deset tjedana nakon inauguracije.⁴⁷

Prijedlog tajnika ministarstva poljoprivrede Henryja Wallacea (1888.–1965.), sastavljen uz pomoć Rexforda Tugwella⁴⁸ i Agencije za poljoprivrednu ekonomiju, bio je da s pomoću lokalne vlasti država velikodušno kompenzira poljoprivrednike za prestanak korištenje dijela zemljišta. Na taj način usporila bi se hiperprodukcija – manje korištenog zemljišta načelno bi značilo manje produkata, što bi za posljedicu trebalo imati podizanje cijena poljoprivrednih proizvoda na tržištu i niveliranje potražnje i ponude. Iz godine u godinu zapuštala bi se druga sekcija zemljišta, što bi služilo kao mjera održavanja njegove kvalitete.⁴⁹

Naravno, ovakvi prijedlozi nisu mogli proći bez konstruktivne kritike. Mnogi stručnjaci pitali su se bi li mjere zapravo smanjile proizvodnju – bi li poljoprivrednici iskoristili financijsku kompenzaciju za kupovinu strojeva, kvalitetnijeg sjemenja i gnojiva, što bi rezultiralo bogatijim urodom? Je li uopće ispravno, kako moralno tako i zakonski, limitirati proizvodnju u doba velikih potreba? Mnogi su predlagali već spomenute subvencije na izvoz ili inflaciju valute.

46 A. HAMBY 2015: 182.

47 A. HAMBY 2015: 183–184.

48 R. S. MCELVAINE 2004: 990; Rexford Tugwell (1891.–1979.) bio je ekonomist i član Rooseveltova „trusta mozgov“ od 1932. Bio je suradnik na programu *New Deal* u vidu poljoprivrede, a radio je kao asistent i podtajnik u ministarstvu poljoprivrede.

49 A. HAMBY 2015: 184.

Čelnik Nacionalne unije farmera, John. A. Simpson, predlagao je da država treba regulirati i garantirati stalan trošak proizvodnje. Roosevelt nije prihvatio ni jednu od ovih opcija. Pred njega je 12. svibnja stavljen Akt za reguliranje poljoprivrede (*Agricultural Adjustment Act*) kojim je stvorena Administracija za regulaciju poljoprivrede (*Agricultural Adjustment Administration*, AAA). Odgovornosti te institucije bile su organizacija poljoprivrede, olakšanje za hipoteke na poljoprivredna zemljišta i monetarna ekspanzija. Uz to, inflacija nastala Rooseveltovom intervencijom u cijenu zlata postavila je srebro kao glavnu monetarnu osnovicu za američki dolar, što je dalo naslutiti sadržaj buduće monetarne reforme.⁵⁰ Na čelo organizacije došao je George N. Peek (1873.–1943.), koji je prošlo desetljeće žestoko zastupao subvencije na izvoz poljoprivrednih proizvoda i protivio se pokušajima stagnacije proizvodnje. AAA će od privremene organizacije postati iznimno važna struktura dizajnirana za regulaciju poljoprivrede i tržišta poljoprivrednim proizvodima, a pokazat će se kao bitan medij za povećanje moći vlade Sjedinjenih Američkih Država. Međutim, administracija će se ubrzo naći pod opasnom paljbom kritičara zbog kontroverznih reformi.⁵¹

Kako se u vrijeme konstituiranja Administracije za regulaciju poljoprivrede već iskoristila većina obradivog zemljišta, rješenje je bilo uništavanje uroda, što je bila nepopularna mjera koja je izazvala otpor, pa čak i gađenje američkog naroda. Tako su, primjerice, na srednjem zapadu SAD-a ubijane svinje, a farmeri bi uništavali svaki treći red pamuka. Tražeći rješenje, George Peek htio je pospješiti izvoz poljoprivrednih proizvoda u Europu, pa je predložio povlaštene cijene američkog masla na europskom tržištu. Wallace i Tugwell, idejni tvorci AAA-je, usprotivili su se toj ideji. Nesloga uprave Administracije oko pravog rješenja dovela je na kraju do ostavke George Peeka, koji je ubrzo postao kritičar organizacije koju je predvodio, a sama reforma pokazala se neuspješnom na duge staze i pogodovala je samo veleposjednicima, dok su mali farmeri bili teško pogođeni krizom i jedva opstajali. Veleposjednici bi sa svojim radnicima rijetko dijelili subvencije koje su dobivali od države za zapuštanje dijela zemljišta.⁵²

PREMA REFORMI INDUSTRIJE I RJEŠAVANJU PROBLEMA NEZAPOSLENOSTI

Roosevelt je u svom drugom obraćanju naciji putem radija 7. ožujka pravdao državne intervencije u gospodarstvo i nazvao ih partnerstvom, prozivajući one koji su ih označili kao pokušaje kontrole nad ekonomijom. U nastavku tog partnerstva (barem nominalno) na predsjednikovoj listi bila je opsežna reforma industrije kao najsnažnijeg motora gospodarskog rasta SAD-a. Akt za oporavak nacionalne industrije (*National Industrial Recovery Act*, NIRA) izglasan je 16. lipnja 1933. u Kongresu. Ovaj zakon nastavljao je već utaban put prema centraliziranoj ekonomiji pod kontrolom vlade.⁵³ Administracijom za nacionalni oporavak (*National Recovery Administration*, NRA) stvorena su stroga pravila djelovanja za razne industrijske branše, radnicima je dopušteno organiziranje u sindikate, a stvorena je i Administracija za javne radove (*Public Works Administration*, PWA) koja je imala za cilj zapošljavanje radnika na zahvatima

50 A. HAMBY 2015: 184–185.

51 R. S. MCELVAINE 2004: 19–20.

52 A. HAMBY 2015: 198–200.

53 A. HAMBY 2015: 185.

izgradnje brana, mostova, cesta i drugih javnih građevina.⁵⁴ Roosevelt je nazvao NIRA-ju jednim od najvećih i najbitnijih zakona kojeg je Kongres ikad donio. Prvotno su ga prihvatili svi. Tvrtke i industrijalci radovali su se što će centralizirana kontrola proizvodnje i cijena proizvoda povećati njihove zarade, a radnici su se radovali kraćim radnim satima, većim plaćama i osnivanju sindikata. Upravo su odredbe o kodeksima, pravilnicima poslovanja i sindikatima najviše utjecale na mnijenje javnosti o novom aktu.⁵⁵

Što je to točno značilo u praksi? Primjerice, tekstilna industrija među prvima je dobila pravilnike o radu i poslovanju koje je izdala Administracija za nacionalni oporavak, kojima je zabranjen dječji rad, podignute su plaće radnicima, a cijena proizvoda porasla je nakon što je proizvodnja smanjena, dok je organizacija sindikata omogućila radnicima pregovaranje oko plaća i radnih uvjeta. Što se zapošljavanja tiče, mjere nisu bile ni približno efikasne koliko se od njih očekivalo. Naknadno ustrojavanje Administracije za civilne radove (*Civil Works Administration*, CWA) s dodatnih 400 milijuna dolara namijenjenih zapošljavanju nije značajno olakšalo problem nezaposlenosti, unatoč privremenom zapošljavanju preko četiri milijuna radnika do proljeća 1934. Taktika vlade da u kratkom roku u ruke potrošača stavi značajan iznos koji bi oni trošili na potrepštine i tako vraćali novac u sustav nije urodila plodom. Zapravo su najviše profitirale velike tvrtke jer su cijene proizvoda rasle brže nego plaće.⁵⁶

Problem je također bila korupcija prisutna u Administraciji za civilne radove u vidu nepotizma kod činovnika zaduženih za zapošljavanje, što je naišlo na snažnu republikansku opoziciju. Članovi Kongresa sami su često nastojali pridobiti što više glasača putem sustava zapošljavanja. Čelnik Administracije, Harry Hopkins, nastojao je suzbiti te slučajeve, ali je CWA svejedno ugašena.⁵⁷ Snažna i iznenadna kontrola cjelokupne ekonomije proizlazila je iz Rooseveltova razmišljanja da je za krizu zaslužno neregulirano tržište zasnovano na pretjeranoj kompeticiji proizvođača koja zbog hiperprodukcije nije imala kraja. Umjesto da tržište fluktuiralo nekontrolirano, Administracija za nacionalni oporavak poticala je organizaciju industrijskih kartela koji su aktivno surađivali s federalnim institucijama po propisanim pravilnicima. Potpuni preokret ekonomije trebao je, po Rooseveltu i demokratima, omogućiti izlazak iz krize.⁵⁸

Međutim, taj preokret nije se dogodio. Unatoč potpisivanju preko 500 kodeksa i pravilnika između federalnih institucija i industrijskih tvrtki, što je pokrilo 96 % američke industrije, industrijski giganti počeli su se protiviti Aktu za oporavak nacionalne industrije zbog neefikasnosti reforme, pa su kompanije poput *Forda* odbijale potpisati pravilnike koji su samo pogodovali radnicima i prisiljavali uprave tvrtki na suradnju sa sindikatima. Sve političke strane ubrzo su odbacile kartelizaciju jer je bila neuspješna, pa su se čak i radnici distancirali od reforme, držeći da nedovoljno štiti njihov položaj i da previše podiže cijene proizvoda.⁵⁹ Jedan od kritičara NRA-je, Bernard Bellush, istaknuo je da je taj akt tijesno povezao kapitalizam i državne institucije i da je na taj način velika ovlast predana upravo industrijskim magnatima. Doduše, razlog zbog kojeg je NIRA 1935. proglašena neustavnom je taj da je davala prevelike

54 R. HANES, S. HANES 2003: 132–133.

55 R. S. MCELVAINE 2004b: 676–677.

56 R. HANES, S. HANES 2003: 132–134.

57 A. HAMBY 2015: 194.

58 F. R. DOBBIN 1993: 12–13.

59 F. R. DOBBIN 1993: 15–14.

ovlasti predsjedniku. Sve u svemu, akt je bio srušen i trebalo je naći alternativu za izlazak iz krize.⁶⁰

Od svih reformi, zapravo je najveći utisak ostavila već spomenuta Administracija za javne radove (PWA), koja je poticala veće zahvate. Vjerojatno najpoznatija ostavština te institucije, osim šest stotina tisuća zaposlenih i milijun i dvjesto tisuća indirektno financiranih radnika do lipnja 1934., je Hooverova brana na rijeci Colorado, prvotno nazvana brana Boulder. Značajna je i ekspeditivna izgradnja željeznica, kao i gradnja dva nosača zrakoplova, dvadeset dva razarača i još nekoliko bojnih brodova. Uz to, redovno su građene ceste, mostovi, tuneli, probijani riječni kanali, odvodni sustavi i kanalizacije.⁶¹ Neki drugi značajni projekti koje je ova institucija financirala su autocesta u Oregonu, tunel Lincoln ispod rijeke Hudson, pa i elektrifikacija željeznice od New Yorka do Washingtona, koja je koštala 80 milijuna dolara.⁶²

LIJEK ZA MONETARNU KRIZU TE FINACIJSKI I STAMBENI SEKTOR

Što se monetarne politike tiče, Roosevelt nije imao veliki izbor kompetentnih savjetnika. Okrenuo se profesoru Charlesu Warrenu na Sveučilištu Cornell koji ga je savjetovao da vlada otkupi veliku količinu zlata za veću cijenu nego što je zakonski propisano, to jest za veći iznos od 20,67 \$, kako bi se devalvirao dolar i tako porasla vrijednost proizvoda. U tu svrhu Roosevelt je posegnuo za Korporacijom za financijsku rekonstrukciju (*Reconstruction Finance Corporation*, RFC).⁶³ RFC je prethodno kupio gotovo milijardu i tristo tisuća dolara dionica i na taj način uložio veliki kapital na tržište. Taj novac u sustavu usporio je zatvaranje banaka i povećao broj zajmova koje su one izdavale, pa je donekle pomogao revitalizaciji tržišta. Također, RFC je bio izvan jurisdikcije Kongresa, zbog čega je Roosevelt imao pristup velikom iznosu novca za ostvarivanje *New Deal*.⁶⁴ Prvotna kupovina zlata i devalvacija dolara nije previše pomogla oporavku ekonomije. Tek kasnije, sredinom siječnja 1934., došlo je vrijeme za drastičnije promjene. Kongres, nakon dogovora s Rooseveltovom administracijom, donosi Akt o rezervama zlata (*Gold Reserve Act*) koji je zabranio američkim građanima da posjeduju ili trguju zlatnim kovanicama, certifikatima ili polugama. Uz to, predsjedniku su dane ovlasti da odredi cijenu zlata po unci – podigao ju je na čak 35 \$, zbog čega je vrijednost dolara pala za 59,06 %.⁶⁵

Zbog sloma burze 1929. također je postojala potreba za garantiranjem vrijednosti dionica na tržištu. Naime, dvadesetih godina na „bikovskom tržištu“ prodano je oko 50 milijardi dolara dionica, a naknadno ih je polovica proglašena nesigurnim ili bezvrijednim. Vlada nije imala dostatan nadzor tržišta, pa bi špekulanti svojim klijentima obećavali svakakve stvari, a bezvrijedne dionice prodavali kao „nebrušene dijamante“ s velikim potencijalom za rast vrijednosti. Posebna komisija na čelu s Ferdinandom Pecorom (po kojem je komisija dobila ime) saznala je da su brokerske i investicijske kompanije na tržište izbacivale nesigurne dionice bez pokrića.

60 H. ZINN 2003: 429.

61 A. HAMBY 2015: 194–195.

62 R. S. MCELVAINE 2004b: 989.

63 A. HAMBY 2015: 208–209.

64 R. S. MCELVAINE 2004b: 805–806.

65 A. HAMBY 2015: 211.

Kako bi se prevenirale daljnje špekulacije, osnovana je Komisija za vrijednosnice i burzu (*Securities and Exchange Commission, SEC*) koja je stavila tržište dionica pod strogu kontrolu. Više nije bilo moguće prodavati dionice bez potpune financijske transparentnosti, a komercijalno i investicijsko bankarstvo bilo je u potpunosti odvojeno. Komisija, sastavljena od petero članova (od kojih su maksimalno tri mogla biti iz iste političke stranke), zbog opsega posla nije se brinula o regulaciji tržišta, već je samo obvezala trgovce dionicama na transparentno poslovanje; kupac je sada znao pravu vrijednost i potencijal vrijednosnice i dionice jer su sve informacije morale biti javno dostupne. Ovo je vratilo povjerenje naroda u tržište i spriječilo ponavljanje sloma iz 1929.⁶⁶

Nacionalnim stambenim aktom (*National Housing Act*) iz 1934. osnovana je Federalna stambena administracija (*Federal Housing Administration, FHA*), koja je trebala riješiti stambenu krizu. Kako bi potakao tržište bez direktnih državnih ulaganja i troškova, osnivanjem FHA-je Roosevelt je htio dati osiguranje bankama za izdavanje stambenih kredita. Za slučaj da vlasnik ne može otplatiti hipoteku banci, FHA obvezala se učiniti to umjesto njega. Zbog toga je više banaka izdavalo kredite i zajmove. Uz to, produžen je rok otplate s 25 na 30 godina, zbog čega je više ljudi moglo uopće zatražiti stambeni zajam. FHA je također postavila minimalne uvjete za izgradnju stambenih objekata. Iako je ovo stimuliralo tržište, bilo je i negativnih posljedica: cilj administracije bilo je naseljavanje predgrađa, pa su se obitelji koje su pripadale srednjem sloju iseljavale iz središta gradova na rubne dijelove, što je uzrokovalo propadanje napuštenih gradskih sredina. Primjerice, u St. Louisu u Missouriju, 92 % novoizgrađenih stambenih objekata nalazilo se u predgrađu. Tek će Wagner-Steagall stambeni akt iz 1937. riješiti problem siromašnog sloja građana u srcima gradova.⁶⁷

IZBORI 1936. GODINE

Roosevelt se 1936. mogao pohvaliti aktivnim radom na obnovi gospodarstva i njegovoj reorganizaciji i borbom za poštenije tržište. Novom prometnom i energetsom infrastrukturom odgovorio je na vapaje s juga i zapada države gdje su glasači bili žedni ekonomskog napretka, ali je ipak 60 % potrošnje *New Deal*a otišlo već razvijenim državama na sjeveroistoku, za borbu protiv nezaposlenosti. Iako je time osvojilo mnoge glasove, uskoro će daljnja zahtijevanja naroda pokazati polariziranost potreba raznih dijelova države.⁶⁸ U jeku reformi i porasta popularnosti, Franklin Delano Roosevelt s lakoćom je dobio 61 % elektorskih glasova. Odnio je pobjedu u skoro svim saveznom državama; jedino su ga republikanci Alf Landon i Frank Knox nadmašili u Maineu i Vermontu. Međutim, Roosevelt je pokazao svoju oholu i gotovo autoritarnu stranu kada je počinio dvije veće greške u svom mandatu. Izgubio je sukob s Vrhovnim Sudom kada je 5. veljače 1937. (bez prethodnih konzultacija sa svojim savjetnicima) pokušao povećati broj sudaca u samom Vrhovnom Sudu zbog toga što su konzervativni suci srušili ključne reforme *New Deal*a. Izgubio je pravnu bitku i kada je iz Demokratske stranke pokušao izbaciti sve protivnike svojih reformi. Zbog toga je na kasnijim izborima na polovici

66 R. S. MCELVAINE 2004b: 873–874.

67 R. HANES, S. HANES 2003: 56–57.

68 E. RAUCHWAY 2008: 102.

mandata izgubio dio podrške u Senatu i Zastupničkom domu.⁶⁹ Unatoč tome, široku javnu podršku dobio je potenciranjem novih medija. Roosevelt je postao prvi predsjednik koji je ušao u domove Amerikanaca, bilo putem radija ili na neki drugi način. Koristeći više od 700 medijskih konferencija za novinare, stavio se otvoreno ispred američkog naroda i dokazao da kao sposoban predsjednik i vješt orator može imati direktan utjecaj na javno mnijenje. Osim toga, Roosevelt je krenuo u administrativnu reorganizaciju Bijele kuće i Kongresa. Reforma Kongresa bila je manje uspješna te je usvojena tek znatno razrijeđena verzija 1. svibnja 1939., ali je po njegovoj želji i naredbi osnovan Izvršni ured predsjednika, što je pokazalo njegovu želju da se naglasi važnost Ovalnog ureda u svim državnim poslovima.⁷⁰

DRUGI NEW DEAL

Od svibnja 1935. do lipnja 1938. provodio se drugi set reformi. Rooseveltova administracija premjestila je svoj fokus s kompanija, veleposjednika i državne ekonomije na radništvo, obitelji i male farmere. Nakon što je Vrhovni Sud proglasio Akt za oporavak nacionalne industrije neustavnim 27. svibnja 1935. i nakon što mu je popularnost opala zbog optužbi da brani korporacije i krupni kapital, Roosevelt je odlučio stvoriti zakone za zaštitu radništva i seljaštva. Donesen je Akt za prisvajanje izvanrednih olakšica (*Emergency Relief Appropriation Act*, ERAA).⁷¹ Akt je prisvojio četiri milijarde i osamsto tisuća dolara za Administraciju za izvanredne federalne olakšice i za osnivanje nove institucije – Administracije za razvitak radova (*Works Progress Administration*, WPA). Gašenje Administracije za civilne radove u ljeto 1934. dovelo je do masovnih prosvjeda kojima je narod zahtijevao otvaranje radnih mjesta financiranih državnim novcem. Roosevelt je, unatoč kritici političkih krugova i nekih svojih suradnika zbog velike potrošnje javnog novca, odlučio ispuniti te zahtjeve. WPA prvotno nije bila uspješna – do rujna 1935. zaposlena je četvrtina od očekivanih tri milijuna i petsto tisuća ljudi, a potrošeno je tri milijarde i osamsto tisuća dolara. Međutim, kada je Harry Hopkins preuzeo vodstvo WPA-je, za dva mjeseca zaposleno je dva milijuna ljudi, a WPA je proglašena skoro pa stopostotnim uspjehom. Kasnije će, međutim, novi sustav socijalne pomoći otežati stanje u saveznom državama u kojima nije postignuta očekivana kvota zapošljavanja propisana ERAA-om. Unatoč tomu, uspjeh WPA-je donio je Rooseveltu pobjedu na izborima 1936.⁷² Jedan od nekonvencionalnih dijelova WPA-je svakako je onaj namijenjen umjetnicima – bili oni plesači, slikari ili pisci. Pisci i pjesnici zapisivali su oralnu povijest domorodaca, slikari i kipari izrađivali su murale u školama i bolnicama (među njima su bili Jackson Pollock [1912.–1956.] i Willem de Kooning [1904.–1997.], kasnije poznati slikari).⁷³ Hvatajući se u koštac s problemom nezaposlenosti, Roosevelt je znao da je oko pet milijuna mladih nezaposleno. Radio je na planu da se srednjoškolicima i studentima vrati nada u sustav i omogući rad na nepuno radno vrijeme. U tu svrhu aktom je osnovana Nacionalna administracija za mlade (*National Youth Administration*, NYA). Osim poslova, omogućeno je i stručno osposobljavanje, pogotovo mladim ženama.⁷⁴

69 W. D. PEDERSON 2006: 233.

70 T. E. CRONIN, W. R. HOCHMAN 1985: 281–282.

71 R. HANES, S. HANES 2003: 30–31.

72 R. S. MCELVAINE 2004b: 297.

73 R. HANES, S. HANES 2003: 89–91.

74 R. HANES, S. HANES 2003: 224–225.

Dana 5. srpnja 1935. donesen je Nacionalni akt o radnim odnosima (*National Labor Relations Act [Wagner Act]*) nazvan *Wagnerov akt* po demokratskom senatoru iz New Yorka, Robertu F. Wagneru, koji je bio njegov glavni predstavnik. Zbog rušenja NIRA-je, protesti radnika za prava pojačali su se, pa je Wagnerov akt utvrdio i proširio prava radnika za okupljanje u sindikate, kao i za kolektivno pregovaranje s poslodavcima. Organiziranje peteročlane neovisne Nacionalne komisije za radne odnose (*National Labor Relations Board*) dalo je radnicima instituciju koja bi ih aktivno štitila i borila se protiv iskorištavanja radnika i sprečavanja organizacije sindikata od strane poslodavaca.⁷⁵ Međutim, jedan od važnijih zakona vezanih uz radnička prava donesen je tri godine kasnije kao zamjena za NIRA-ju, 25. lipnja 1938. Akt o poštenim radnim standardima (*Fair Labor Standards Act*) definirao je i propisao minimalnu plaću, maksimalno tjedno radno vrijeme, a definirani su i standardi za rad maloljetnika. Minimalno radno vrijeme bilo je 44 sata tjedno s obećanjem da će se za tri godine spustiti na 40 sati. Minimalna plaća bila je tek 25 centi, ali za sedam godina trebala je porasti na 40. Iako je preko 300 tisuća radnika dobilo povećanje plaće, a više od milijun smanjenje radnog vremena, standard radništva bio je i dalje jako nizak, pa su mnogi živjeli u siromaštvu. Također, iz Akta su isključeni poljoprivrednici i radnici u domaćinstvima, što je obeštetilo mnoge Afroamerikance i žene.⁷⁶ Uz to, Akt o poštenim radnim standardima odlučno i odrješito zabranio je dječji rad.⁷⁷

Jedna od najvećih i najdugovječnijih inovacija Rooseveltove administracije bio je sustav socijalne pomoći. Donesen 14. kolovoza 1935., Akt o socijalnoj sigurnosti (*Social Securities Act*) osigurao je osnovne životne potrebe svim građanima, pogotovo u slučaju velike krize ili nezaposlenosti. Pokrivene su najosjetljivije skupine – nezaposleni, umirovljenici, ljudi u poodmakloj dobi s manjim primanjima i djeca bez jednog ili oba roditelja. Od svih navedenih programa, program za umirovljenike (*Old Age Assistance*) pokazao se ne samo najpopularnijim već i najuspješnijim, barem što se tiče Rooseveltovih očekivanja. Program za mirovine, općepoznat kao „socijalna sigurnost“ (*Social Security*), skoro je dokrajčio siromaštvo umirovljenika i postao je najpopularnija reforma *New Deal*a. Radnici tijekom staža uplaćuju novac u zajednički fond iz kojeg po umirovljenju mogu isti novac primati na mjesečnoj osnovi. Ovaj tada kontroverzni zakon postao je najvećom Rooseveltovom ostavštinom. Uz to, Akt o socijalnoj sigurnosti bio je efikasan jer ga je putem Administracije za socijalnu sigurnost (*Social Security Administration*) provodila federalna vlada, što je omogućilo ravnomjeran raspored i efikasnost primjene zakona. Osim toga, ova popularna reforma pogodovala je obiteljima jer se pobrinula za djecu s jednim roditeljem, udovice i udovce te je osigurala novčanu pomoć roditeljima u slučaju gubitka posla.⁷⁸

Devet dana kasnije, Roosevelt potpisuje Akt o bankarstvu (*Banking Act*) koji je imao za cilj reorganizaciju Federalnih rezervi. Postale su centralizirana institucija i predsjedniku su dane veće ovlasti oko monetarne politike. Sada su Federalne rezerve centralizirane poput Engleske banke, umjesto da se ponašaju kao institucija od dvanaest odvojenih banaka koje su djelovale kao da su bile pod privatnim vlasništvom, ali s blagoslovom vlade. Osnovano

75 R. S. MCELVAINE 2004b: 678–679.

76 R. S. MCELVAINE 2004: 309–310.

77 A. HAMBY 2015: 274.

78 R. S. MCELVAINE 2004b: 897–899.

je Vijeće Federalnih rezervi, čijeg je čelnika imenovao predsjednik.⁷⁹ Vijeće je predsjedalo u Washingtonu i bilo je srce Sustava federalnih rezervi. Uz to, Akt o bankarstvu iz 1935. pojačao je ovlasti Korporacije za osiguravanje federalnih depozita koja je sada postavljalala standarde za poslovanje bankama članicama, nadgledala ih, sprečavala zatvaranje banaka i otplaćivala dugove njihovim štedišama.⁸⁰

Ubrzo je donesen i Akt za porez na bogatstvo (*Wealth Tax Act*) 30. kolovoza 1935. Njime je uveden progresivni porez na imovinu – što je prihod pojedinca ili tvrtke veći, veći je i porez koji na njega dolazi. Uključen je i malen porez na nasljeđe. Na taj način Roosevelt je htio sebe prikazati kao heroja radničke klase jer je većim oporezivanjem imućnih Amerikanaca distribuira novac siromašnima.⁸¹ Došlo je vrijeme da se drugi *New Deal* usredotoči na drugu ciljanu skupinu najviše pogođenu krizom: poljoprivrednike.

DRUGI NIZ POLJOPRIVREDNIH REFORMI

Već rasutoj poljoprivredi daljnje probleme zadale su velike suše nastale zbog pješčanih oluja u području istočnog Colorada, Novog Meksika, Nebraske, Kansasa, Oklahome, sjevernog Texasa i Dakote. Početkom 1930-ih ove oluje uzrokovale su uništavanje uroda žita, a to je područje postalo poznato kao „dolina prašine“ (*Dust Bowl*). Jedan od najgorih udara pješčanih oluja dogodio se 14. travnja 1935., kada je uništeno više milijuna usjeva, stotine strojeva i kuća u Nebraski i Kansasu, a zabilježeni su i smrtni slučajevi.⁸² Potpisivanjem Akta za očuvanje zemlje (*Soil Conservation Act*) stvorena je Služba za očuvanje zemlje (*Soil Conservation Service, SCS*) koja je djelovala unutar ministarstva poljoprivrede kao institucija za istraživanje i sprečavanje erozije tla. S više od deset tisuća zaposlenih preuzela je zadatke Službe za erodiranu zemlju (*Soil Erosion Service*), pa je tako Hugh Hammond Bennet, sad već bivši čelnik te službe, predvodio i SCS. Procijenio je da je tijekom 1934. oko 260 tisuća jutara zemlje uništeno zbog vode ili erozije. Tada je SCS pokrenuo suradnju s farmerima i podučavao ih kako zaštititi tla sadnjom niske vegetacije, izgradnjom terasa, rotacijom usjeva, pa čak i zapostavljanjem dijela zemlje kako bi se regenerirala prirodna svojstva. Ovaj način podučavanja bio je spor i skup, pa je SCS poticao farmere da osnivaju distrikte za očuvanje zemlje kako bi se efikasnije širila edukacija. Ti distrikti, međutim, nisu imali zakonsku moć i nisu mogli strogo provoditi pravila.⁸³

Na istom tragu, za pomoć poljoprivrednicima organizirana je Administracija za preseljavanje (*Resettlement Administration, RA*) 1. svibnja 1935. na čelu koje je bio Rexford Tugwell. Farmerima su davani mali zajmovi od nekoliko stotina dolara godišnje uz obvezu da slušaju instrukcije RA-je za obrađivanje zemljišta i sadnju te za raspored godišnjeg budžeta. Poticalo ih se na kupnju kvalitetnijih i modernijih alata i strojeva. Druga zadaća administracije bila je pomoć farmerima pri kupovini zemljišta, a treća, ona glavna, ali nažalost najmanje uspješna, bila je zadaća raseljavanja farmera s oštećenih ili neplodnih zemljišta na ona plodnija. Takvih projekata bilo je 150 do 1937., a najuspješniji je u južnoj dolini rijeke Mississippi, gdje je

79 A. HAMBY 2015: 242.

80 R. HANES, S. HANES 2003: 49–50.

81 R. HANES, S. HANES 2002a: 281.

82 R. HANES, S. HANES 2003: 64–68.

83 R. S. MCELVAINE 2004b: 905–907.

osam državnih plantaža iznajmljeno farmerima zauzvrat za aktivnu suradnju.⁸⁴ Administraciju za preseljavanje kasnije je preuzela Administracija za sigurnost farmi (*Farm Security Administration*, FSA) organizirana na osnovi Bankhead-Jones akta o najmu farmi (*Bankhead-Jones Farm Tenancy Act*) donesenog 22. srpnja 1937. FSA je nudila poljoprivrednicima koji rade na unajmljenim zemljištima i malim zemljoposjednicima zajmove s niskim kamatnim stopama kako bi mogli kupiti novo ili proširiti staro zemljište, nabaviti opremu, sjeme ili gnojivo.⁸⁵ Jedan od najupečatljivijih dokaza agrikulturnih reformi i krize poljoprivrede bile su kolekcije slika koje je stvorio fotograf Historijske sekcije Administracije za preseljavanje, Roy Stryker, unajmljen kako bi skupio javnu podršku za poljoprivredne reforme prikazivanjem tužnog siromaštva američkih farmera.⁸⁶

Od neizostavne važnosti bila je i elektrifikacija ruralne Amerike. Kao rješenje pružala se izgradnja hidroelektrana i brana na rijekama Colorado, Tennessee i Columbia. Većina ovih projekata započela je tridesetih godina, a radove na rijeci Colorado započeo je predsjednik Hoover prije Roosevelta. Nakon dugih borbi za financiranje s Kongresom, sve brane izgrađene su do 1936. Administraciju za elektrifikaciju ruralnih područja (*Rural Electrification Administration*, REA) organizirao je Roosevelt u svibnju 1935. Davanjem zajmova podupiralo se organiziranje provođenja projekata elektrifikacije, a manjim olakšicama potrošačima poticalo ih se na kupnju kućanskih uređaja. Veća potrošnja električne energije dovela je do pada cijena iste. Ova privremena organizacija davala je dugoročne zajmove na dvadeset godina uz niske kamate, a farmerima, needuciranim o elektroničkim uređajima, nudila je savjete i pomoć. Cijela ova kampanja bila je izvrsno medijski popraćena i marketinški promovirana, pa je privremena organizacija postala službena u svibnju 1936. potpisivanjem Akta o elektrifikaciji ruralnih područja (*Rural Electrification Act*).⁸⁷ Do proljeća 1939. realizirano je više od 1450 projekata – otvorene su nove elektrane ili su unaprijeđene stare te je potrošeno milijardu i dvjesto pedeset milijuna dolara da se dostigne taj cilj, a do 1940. nešto više od četiri stotine i šesto dvadeset tisuća korisnika u ruralnim područjima dobilo je struju.⁸⁸

Vrhovni Sud proglasio je Akt za reguliranje poljoprivrede neustavnim 6. siječnja 1936. Ovo je bio velik udarac za *New Deal* i za poljoprivredu. Ukinuta je državna regulacija proizvodnje i porez za tvrtke koje su se bavile preradom hrane.⁸⁹ Roosevelt je smatrao taj Akt jednim od najuspješnijih, statistika je pokazivala da je prihod poljoprivrede porastao za 50 % između 1932. i 1936., a dug se smanjio za milijardu dolara, dok je cijena poljoprivrednih proizvoda porasla za 67 %.⁹⁰ Novi Akt za reguliranje poljoprivrede usvojen 16. veljače 1938. zaštitio je poljoprivrednike od snižavanja cijena zbog hiperprodukcije, postavljajući minimalne cijene poljoprivrednih proizvoda, a trajno su uvedeni zakoni o očuvanju tla iz akta od 1933.⁹¹

84 R. S. MCELVAINE 2004b: 820–821.

85 R. HANES, S. HANES 2002b: 31.

86 R. HANES, S. HANES 2003: 72–75.

87 R. HANES, S. HANES 2003: 143–157.

88 R. S. MCELVAINE 2004: 779.

89 R. S. MCELVAINE 2004: 18.

90 R. HANES, S. HANES 2003: 70–71.

91 R. HANES, S. HANES 2003: 32.

ZADNI DAH *NEW DEALA* – PRED DRUGI SVJETSKI RAT I ROOSEVELTOV TREĆI MANDAT

Vrijeme *New Deal*a približavalo se kraju. Roosevelt se morao obračunati s disidentima unutar vlastite stranke. U *New York Timesu* sredinom prosinca 1937. izašle su vijesti o „manifestu“ koji su sastavili konzervativniji članovi Demokratske stranke koji su se protivili *New Dealu*. Manifest je propagirao smanjenje poreza, balansiran državni budžet, ponovno uvođenje *laissez-faire* tržišta i standardni demokratski, individualistički i kapitalistički duh. Neki članovi Demokratske stranke prihvaćali su Rooseveltove reforme tek nakon što su ih pokušali spriječiti ili razvodniti, dok su neki zamjerali predsjedniku na stilu vladanja koji je odanost uzimao zdravo za gotovo. Predsjednik se mnogima doimao kao autoritaran, pa su slutili da planira preuzeti diktatorske ovlasti, što je on negirao.⁹² Jedna od posljednjih značajnih reformi bila je u vezi s problematikom stambenog tržišta. Wagner-Steagall stambeni akt (*Wagner-Steagall Housing Act*) iz 1937. osnovao je Stambenu upravu Sjedinjenih Američkih Država (*United States Housing Authority*, USHA). USHA je uživala potporu socijalnih radnika i civilnih organizacija. Javnim lokalnim stambenim upravama davani su zajmovi kako bi gradili stambene objekte po propisanim standardima USHA-je za izgradnju, upravljanje i iznajmljivanje. Taj akt naišao je na otpor sudionika tržišta nekretnina i bankara jer je audio privatnom sektoru, a ugrozio je i tadašnji ideal da pojedinac postane vlasnik svog doma. Nepopularna je bila i segregacija nastala pod ovim aktom jer su korisnici novoizgrađenih stanova često dijeljeni po boji kože, shodno kojoj su dobivali stambenu jedinicu određene kvalitete. Unatoč svemu tome, tisuće ljudi „spašeno“ je s ulice i dobili su nekakvu vrstu smještaja, kakve god kvalitete on bio.⁹³

Na izborima na polovici mandata 1938. postalo je evidentno da Roosevelt gubi podršku. Iako su i Kongres i Senat ostali većinski demokratski, bila je vidljiva sad već snažna opozicija republikanaca u koaliciji s nekim konzervativnijim Demokratima. U Senatu su dobili sa 69 naprema 23 uz 4 neovisna progresivna senatora, dok su pobjedu u Zastupničkom domu odnijeli s 261 naprema 164 uz 4 neovisna zastupnika. Ovo nije bila potpuna slika jer je potencijal za suradnju nekih demokrata s republikancima bio veći nego što se mislilo. Rooseveltove neuspješne administrativne reforme za reorganizaciju izvršne vlasti naštetile su njegovu ugledu, a *New Deal* stagnirao je i novi zakoni doneseni su u znatno manjoj mjeri od očekivane. Uvedeni su bonovi za hranu kako bi se poljoprivreda riješila viška proizvoda, pa je tako ubrzan i program socijalne pomoći. Roosevelt se sada više nije fokusirao na unutarnje reforme iako je država i dalje bila u krizi. *New Deal* zaustavljen je. Roosevelt je precijenio svoj mandat od 1936. do 1940. usprkos neuspješnim intervencijama u organizaciju izvršne vlasti i čestim optužbama da pokušava biti diktator. Iako bi njegova kandidatura za treći mandat bila presedan u američkoj povijesti, Roosevelt se ipak odlučio na nju jer je smatrao da ima potporu naroda. Predsjednik se pripremao za nove izbore, ali je fokus preokrenuo na vanjsku politiku zbog događaja u Europi i rata na pomolu. Svakako, njegov *New Deal* propao je i nije uspio dokrajčiti Veliku depresiju.⁹⁴

92 A. HAMBY 2015: 274.

93 R. S. MCELVAINE 2004b: 457.

94 R. HANES, S. HANES 2003: 274–279.

Na kraju, instituciju predsjednika više će nego išta ojačati nadolazeći rat tijekom kojeg je sve više i više moći i utjecaja stavljano u ruke predsjednika. Bio je uključen u sve odluke i zainteresiran za sve procese. Što se ekonomije tiče, ratno razdoblje omogućilo je jače provođenje Keynesove financijske politike, znatno jače nego što je bilo moguće tijekom tridesetih godina. Ocjene njegova mandata varirale su tijekom dvadesetog stoljeća, pa tako variraju i danas. Neki ga smatraju opasnim diktatorom koji je križao socijalizam, fašizam i kapitalizam.⁹⁵ Zamjeraju mu arogantnost, manipulativnost i beskrupuloznost u politici, uplitanje u rad Vrhovnog Suda, autoritarnost tijekom tridesetih godina i tijekom ratnog razdoblja i korištenje tajne diplomacije. Njegovi pobornici i branitelji govore kako se našao u nevjerojatno teškim vremenima i kako je donio potrebne odluke u kontekstu razdoblja Velike depresije. Postavljaju ga kao branitelja potlačenih, osobu osjetljivu na potrebe siromašnih i ugroženih, radnika i seljaka. Organizacijom socijalne sigurnosti dotakao se do tad zanemarenih tema i promijenio ulogu predsjednika u vidu osnovnih ljudskih prava. Intervencija u privatne sektore omogućila je organizaciju sindikata i obranu prava radnika. Istakao se pragmatikom i prilagođavao se situacijama koliko je mogao. Svakako, Roosevelt je promijenio ulogu američkog predsjednika, kako u SAD-u tako i u svijetu. Od provoditelja odluka Kongresa predsjednik je postao aktivni sudionik državne i međunarodne politike. Postavio je matricu i standarde po kojima će se birati i ocjenjivati budući predsjednici.⁹⁶

JE LI *NEW DEAL* BIO USPJEŠAN?

Franklin Delano Roosevelt pokazao se sposobnijim političarom nego ekonomistom. Provođitelji njegova *New Deal*a imali su dobre namjere i ciljeve, ali njihove mjere nisu uspješno riješile gospodarsku krizu. Mnoge odredbe bile su kontradiktorne jedna drugoj. Akt za reguliranje poljoprivrede podigao je cijene poljoprivrednih proizvoda, ali je zbog toga naštetio kupcima. Administracija za nacionalni oporavak podigla je cijene industrijskih proizvoda, pa tako i alata za poljoprivrednike, što je naštetilo farmerima. Reforme *New Deal*a regulirale su korištenje poljoprivrednih zemljišta preporukama i naredbama farmerima da zapuste dio zemljišta, dok su im istovremeno omogućavale kupovinu novog zemljišta, čime se povećavala količina obrađene zemlje. Viši porezi na prihode korporacijama, zakoni o minimalnoj plaći, osnivanje sindikata i porez na socijalnu sigurnost povećali su nezaposlenost protiv koje su se borili drugi zakonski akti *New Deal*a. Povećani porezi također su smanjili sposobnost velikih tvrtki da zapošljavaju ljude, a nanijeli su i udarac kupovnoj moći Amerikanaca.⁹⁷ Federalne rezerve, sada sa znatno proširenim ovlastima, također su nesvjesno kočile oporavak ekonomije, većinom zbog zakašnjelih reakcija na tržišne promjene ili nedostatka dalekovidnosti. Kada je njihova komisija 14. svibnja 1936. podigla količinu rezervi za depozite koju banke moraju čuvati za 50 %, nije očekivala da će to uzrokovati porast kamata na vladine dionice na tržištu,

95 T. E. CRONIN, W. R. HOCHMAN 1985: 284; Rooseveltov prethodnik Herbert Hoover komentirao je kako je Rooseveltova administracija eksperimentirala križanjem socijalizma, fašizma i komunizma. Konzervativci unutar američkih političkih krugova godinama su mu zamjerali manipuliranje Vrhovnim sudom, zaobilaznje Senata tijekom ratnog razdoblja i zatvaranje američkih državljana japanskog podrijetla tijekom Drugog svjetskog rata, ističući ih kao djela diktaturi naklonjenog predsjednika.

96 T. E. CRONIN, W. R. HOCHMAN 1985: 282–285.

97 J. POWELL 2003: 5–6.

prvo na 2,52 % 12. ožujka 1937. pa na 2,72 % petnaest dana kasnije. Iako je Federalna rezerva kupila 250 000 000 dolara vladinih dionica kako bi smanjila kamate i ubrizgala dodatnu dozu novca u banke koje su ih prodavale, kamate su i dalje rasle. Također, 30. siječnja 1937. uprava Federalnih rezervi ponovno je podigla iznos koji banke trebaju držati u pričuvi za 33,33 %. Zbog te odluke, bilo je znatno manje novca u cirkulaciji tijekom 1937. i 1938. Novi zakoni o radu i radnim odnosima koje je donio *New Deal* (posebice Wagnerov akt) doprinijeli su poteškoćama jer su velike tvrtke morale podići plaće, a prosvjedi organizirani putem sindikata uzrokovali su pad proizvodnje. Velike kompanije bile su prisiljene tada davati otkaze i nisu mogle zapošljavati ljude jer su gubile profit. Porezi na neraspodijeljeni profit i porezi za socijalnu sigurnost naštetili su poslovanju – potonji je gospodarstvo koštao gotovo dvije milijarde dolara. Zbog toga su investitori odbijali ulagati u industriju. U ljeto 1937. pet milijardi dolara proizvoda ostalo je neprodano u skladištima tvornica, proizvodnja je pala za trećinu, deset milijuna ljudi bilo je nezaposleno, a krizu je osjetilo i tržište dionicama. Do kraja 1938. prosječna cijena dionice opala je za 50 % svoje vrijednosti krajem 1936. Kongres je 1939. ukinuo porez na neraspodijeljeni profit i porez na plaće namijenjen za socijalnu sigurnost preusmjerio natrag u gospodarstvo bez Rooseveltova pristanka. Velika Depresija nastavila se, a Franklin Delano Roosevelt nije bio siguran što učiniti.⁹⁸

Svakako se može reći da su mjere za obnovu gospodarska nakratko pomogle Sjedinjenim Američkim Državama. Zaustavljena je bankovna kriza i banke su se ponovno otvarale, nahranjena su mnoga gladna usta, završena je deflacija i nakon nekog vremena preokrenuta u inflaciju. Socijalni programi ostali su aktivni još godinama. *New Deal* pokazao je polariziranost unutar političkih krugova jer je i njegov sadržaj imao ugrađene kontradiktornosti, što govori koliko su suprotna bila mišljenja njegovih stvaratelja. Njegovo efektivno provođenje često su kočili i interesi poslovnih krugova koji su ulazili u sukob s interesima političkih krugova. Državna kontrola industrije zbog disbalansa u razini razvoja industrijskih branši nije godila kapitalistima i velikim korporacijama.⁹⁹ *New Deal* tek je započeo reorganizaciju američke industrije koja je u takvom stanju dočekala Drugi svjetski rat. On je, sa svojim zahtjevima za hiperprodukcijom i općenito većom ekonomskom aktivnošću, povukao mnoge industrijske sektore iz krize, kao što je i kreirao nove. Rat je postavio temelje za prosperitet pedesetih i šezdesetih godina.¹⁰⁰

ZAKLJUČAK

Franklin Delano Roosevelt predsjednik je koji izaziva polarizirane osjećaje u Sjedinjenim Američkim Državama, ali i u svijetu. Politika mu je bila životni poziv i oduvijek je znao da želi postati predsjednik SAD-a. Njegov uspon do pozicije guvernera New Yorka i potom do predsjedničke fotelje bio je strelovit. Ambicija mu nije nedostajalo, bio je sposoban političar, ali ne toliko sposoban ekonomist. Njegov prirodni šarm, toplina i otvorenost privukli su velik broj glasača na njegovu stranu, pogotovo jer mu je prvi protivnik bio hladan i zatvoren Herbert Hoover. Odnio je pobjedu na izborima 1933. i odmah zasjeo u ured kako bi u prvih 100 dana

98 J. POWELL 2003: 224–230.

99 M. A. BERNESTEIN 1989: 184–188.

100 M. A. BERNESTEIN 1989: 206.

iznjedrio niz reformi brzinom koja je bila presedan u povijesti SAD-a. Međutim, znao je svoje nedostatke i nije se bojao konzultirati sa stručnjacima kako bi ih nadišao; osnovao je svoj „trust mozgova“ u kojem su bili uistinu sposobni stručnjaci koji su mu trebali pomoći u ostvarenju cilja. Bio je rob svoga vremena. Za svoja tri mandata predsjedao je moćnom državom u jednim od najkritičnijih perioda u njezinoj povijesti, za Velike depresije i tijekom Drugog svjetskog rata. Njegov *New Deal* nije našao lijek za gospodarsku krizu, industriju ni ekonomiju. Eksperimentirao je s raznim rješenjima, često kontradiktornima. Njegova želja da pomogne narodu i gospodarstvu bila je neupitna; njegova sposobnost i prije svega mogućnost da to napravi nažalost nije bila dovoljna. Susreo se s Kongresom koji je srušio okosnice njegove reforme, Akt za oporavak nacionalne industrije i Akt za reguliranje poljoprivrede. Borio se i oko reforme izvršne vlasti i Vrhovnog Suda, opet bez većih uspjeha. S pravom su mu neki zamjerali autoritarnost. Način sukoba s neistomišljenicima unutar vlastite stranke, odnos prema Vrhovnom sudu, intervencije u ekonomiju, industriju i poljoprivredu lako su se mogle protumačiti kao želja za diktatorskim ovlastima, što su njegovi protivnici često i naglašavali.

New Deal nije ostvario svoj cilj, ali je rat izvukao SAD iz krize. Roosevelt je osjetio poteškoće na vlasti 1938., a ta godina označila je i kraj njegovih unutarnjih reformi te preokret vanjskoj politici. Neovisno o svemu, njegova tri mandata postavila su stup na kojem će se kasnije graditi Sjedinjene Američke Države. Postavili su i temelje za sve buduće predsjedničke kandidate jer je F. D. Roosevelt zapravo u potpunosti promijenio ulogu predsjednika SAD-a u svakom pogledu.

BIBLIOGRAFIJA**POPIS LITERATURE**

- P. AGER, C. W. HANSEN, 2017 – Philipp Ager, Casper Worm Hansen, „Closing Heaven’s Door: Evidence from the 1920s U.S. Immigration Quota Acts“, *Discussion Papers on Business and Economics*, No. 1., 2017.
- A. ALLPORT, 2004 – Allan Allport, *Great American Presidents – Franklin Delano Roosevelt*, Chelsea House Publishers, 2004.
- A. M. BERNSTEIN, 1989 – Michael A. Bernstein, *The Great Depression: Delayed Recovery and Economic Change in America, 1929–1939*, Cambridge University Press, 1989.
- J. CALDWELL, T. G. O’DRISCOLL, 2007 – Jean Caldwell, Timothy G. O’Driscoll, „What Caused the Great Depression“, *Social Education*, sv. 72., str. 70–74., ožujak 2007.
- T. E. CRONIN, W. R. HOCHMAN, 1985 – Thomas E. Cronin, William R. Hochman, „Franklin D. Roosevelt and The American Presidency“, *Presidential Studies Quarterly*, sv. 15., No. 2., str. 277–286., 1985.
- F. R. DOBBIN, 1993 – Frank R. Dobbin, „The Social Construction of the Great Depression: Industrial Policy during the 1930s in the United States, Britain and France“, *Theory and Society*, sv. 22., str. 1–56., veljača 1993.
- P. FISHBACK, 2007 – Price Fishback, *Government and the American Economy – A New History*, The University of Chicago Press, Chicago, 2007.
- D. K. FREMON, 2014 – David K. Fremon, *The Great Depression in United States History*, Enslow Publishers Inc, New Jersey, 2014.
- A. HAMBY, 2015 – Alonzo L. Hamby, *Man of Destiny – FDR and the Making of the American Century*, Basic Books, New York, 2015.
- R. HANES, S. HANES, 2002a – Richard Hanes, Sharon Hanes, *Historic Events for Students: The Great Depression*, sv. 2., Thomson Gale, New York, 2002.
- R. HANES, S. HANES, 2002b – Richard Hanes, Sharon Hanes, *Historic Events for Students: The Great Depression*, sv. 3., Thomson Gale, New York, 2002.
- R. HANES, S. HANES, 2003 – Richard Hanes, Sharon Hanes, *Great Depression and New Deal: Almanac*, Thomson Gale, New York, 2003.
- J. K. KENNETH, 2017 – John Kenneth Galbraith, VBZ, Zagreb, 2010.
- R. LOVRINČEVIĆ, 2011 – Rene Lovrinčević, *Nemirni mir – Svijet 1918. – 1939.*, Mala Zvona, Zagreb, 2011.
- A. MARRIN, 2014 – Alber Marrin, *FDR and the American Crisis*, Penguin Random House Company, New York, 2014.
- R. S. MCELVAINE, 2004 – Robert S. McElvaine, (ur.), *Encyclopedia of the Great Depression*, sv. 1., Macmillan Reference USA, New York, 2004.
- R. S. MCELVAINE, 2004 – Robert S. McElvaine, (ur.), *Encyclopedia of the Great Depression*, sv. 2., Macmillan Reference USA, New York, 2004.
- W. D. PEDERSON, 2006 – William D. Pederson, *Presidential Profiles: The FDR Years*, Facts On File, New York, 2006.
- J. POWELL, 2003 – Jim Powell, *FDR’s Folly: How Roosevelt and his New Deal prolonged the Great Depression*, Crown Forum, New York, 2003.
- E. RAUCHWAY, 2008 – Eric Rauchway, *The Great Depression & the New Deal: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2008.
- N. A. WYNN, 2003 – Neil A. Wynn, *Historical Dictionary from the Great War to the Great Depression, Historical Dictionaries of U.S. Historical Eras*, No. 1., The Scarecrow Press Inc., 2003.
- H. ZINN, 2003 – Howard Zinn, *Narodna povijest Sjedinjenih Američkih Država*, VBZ, Zagreb, 2003.

WEB-STRANICE

- <https://www.britannica.com/biography/Fredrick-W-Taylor>
- <https://www.britannica.com/biography/Henry-Ford>
- <https://www.britannica.com/biography/Calvin-Coolidge>
- <https://www.britannica.com/topic/discount-rate>